

MILAN ZÁPOTOCKÝ — MARIE ZÁPOTOCKÁ

HRADIŠTĚ CIMBURK U KUTNÉ HORY A OTÁZKA STARŠÍHO (BOLERÁZSKÉHO) STUPNĚ BADENSKÉ KULTURY V ČECHÁCH¹

1. Problém zásahu starobadenského (bolerázského) horizontu do Čech v dosavadní literatuře

Ve středním eneolitu (ca 3600/3500 – 2900/2800 př.Kr.) stál vývoj v jihovýchodním kvadrantu střední Evropy plně ve znamení kulturního okruhu, zvaného badenská kultura, či kultura s kanelovanou keramikou. Čechy se tehdy staly okrajovou oblastí jeho přímého zásahu, dále na sever lze stopovat už jen badenské vlivy, patrné u většiny středoněmeckých a polských skupin kultury nálevkovitých pohárů (dále jen KNP). Badenskému zásahu je dnes připisován pronikavý vliv především na jižní zónu KNP, od Čech po Malopolsko. Ten v některých oblastech vývoj KNP pouze ovlivnil, v jiných – a k nim patří i Čechy – zprvu ovlivnil a v zápětí zcela přerušil.

Počátek tohoto procesu úzce souvisí se široce diskutovanou problematikou nejstaršího horizontu, označovaného jako Baden I, bolerázský stupeň či stupeň Ohrozim – Jevišovice C 1 – Boleráz (Neustupný 1959, 1973). Názory na vznik tohoto horizontu se dosud různí. Uvažuje se o vývoji (a) z lokálního podloží malovaných kultur – event. pod vlivem egejsko-anatolským, či migrací z východních stepí, (b) z okrajových skupin jižní větve KNP, nebo (c) o jeho polygenetickém původu (srv. kupř. Kalicz 1963; Němejcová-Pavúková 1981; 1991; Ruttkay 1995; Sochacki 1985). Ať už bude řešení jakékoliv, faktem zůstává, že nástup Badenu a s ním úzce příbuzných kultur Cernavoda III a Ezero představuje v celé Karpatsko–dunajsko–balkánské zóně výrazný předěl, zasahující i na rozsáhlé plochy střední Evropy a vytyčující zde zřetelnou hranici mezi starším a středním eneolitem.

Na severní periferii Badenu jsou tyto otázky širě sledovány především tam, kde je už k dispozici dostatek materiálů – tedy především na Moravě (srv. už

¹ Práce dokončena s finanční pomocí Grantové agentury ČR v rámci grantu č.404/96/1448 (Čáslavská kotlina v eneolitu – 4200–2800 př.n.l.).

Böhm 1929; Pavelčík 1958; 1988; Medunová–Benešová 1967; posledně Šmíd 1990 a J. Pavelčík in: Podborský a kol. 1993), v polském Slezsku (Bukowska–Gedigowa 1980; Wojciechowski 1991) a Malopolsku (Godłowska 1983; Kozłowski 1989; Kruk – Milisauskas 1981; celkově pro polská území Sochacki 1980; Wiślański 1989).

V Čechách se typická keramika bolerázského horizontu našla už v 80tých letech 19. stol., a to hned na dvou lokalitách: na čáslavském Hrádku a pak zejména na Cimburku u Kutné Hory (Leminger 1886). Na její „moravský“ ráz upozornil už J. Palliardi (1914), v rámci českého vývoje však zůstávala solitérním jevem, jemuž se nepřikládala větší význam. A. Stocký ji proto ve svém základním díle (1926, 153) považoval za příznak obchodního proudu z jihu a Cimburk, kde byl její výskyt nejsilnější, označil za „etapní stanici“ tohoto spojení. Diskuse na toto thema ožila až v 50tých letech, kdy znovu upozorněno na vztah nálezů z Cimburku k Moravě (Štiková 1955, 35,40; Benešová 1956, 42; Hájek – Vlček 1956, 10). V návrhu periodizace české a moravské KNP je tato keramika dána do souvislosti s mladším (IV., ohrozimským) stupněm moravsko–slezské KNP a její výskyt ve V části středních Čech se stal podnětem k hypotéze o bipartici Čech v době mladší KNP (Zápotocký 1958). Krátce poté E. Neustupný (1959) v široce koncipované studii o vzniku a periodizaci Badenu ztotožnil moravský stupeň Ohrozim – Jevišovice C 1 s tím, co se na Slovensku označovalo jako bolerázská skupina (tehdy považovaná naopak za nejmladší Baden). Tento horizont pak interpretoval jako nejstarší stupeň badenské k., vzniklý vývojem z KNP na J Moravě a přilehlých územích; z toho, že s nástupem Badenu do Čech počítal až v době stupně C (Kamýk–Baden–Ossarn), můžeme soudit, že zdejší bolerázské nálezy považoval (pokud si jich byl vědom) též za integrální součást české mladší KNP. Podrobněji sledovala toto thema až E. Pleslová (1972; 1973), která bolerázskou keramiku interpretovala jako „slabé vyzařování“ nejstaršího moravského Badenu do prostředí mladší KNP, přičemž nevylučuje ani příliv obyvatelstva z Moravy; podobně tento problém formulovala i v příspěvku pro Pravěké dějiny Čech (in: Pleiner a kol. 1978, 249).

2. K nálezovému stavu bolerázského horizontu v Čechách

Znalost materiálu k tomuto tematů je v Čechách, ve srovnání s Moravou, Slezskem a Malopolskem, podstatně slabší. První soupis uváděl jen 8 lokalit (bez nálezů z prostředí KNP: Zápotocký 1958, 690, obr.260). Seznam E. Pleslové–Štikové (1972, 106, obr.81) už jich evidoval 39 (včetně nálezů v kontextu s mladší KNP). Dnes jej lze doplnit o několik dalších (srv. obr. 1), nicméně celkový obraz zůstává podobný, jako dříve: koncentrace lokalit je zde poměrně značná, omezují se však jen na území od Čáslavska po Pražsko, což nápadně kontrastuje s jejich nepatrným výskytem v SZ Čechách, včetně celého Poohří, a s absencí ve východních Čechách (kde k tomuto, či následnému horizontu patří snad jen nově publikované Libčany: Vokolek – Zápotocký 1990, 43, obr. 10). Výpovědní hodnota dosud publikovaných materiálů je však nízká, především proto, že u většiny z nich neznáme nálezový kontext. Konstatování E. Pleslové

(1972, 106–7), že celý tento nejstarší badenský horizont je v Čechách rekonstruován zčásti z ojedinělých nálezů, zčásti pak z materiálů s ne plně vyhovujícími nálezovými okolnostmi, a jen nejméně 1/3 z nich vypovídá o souvislostech buď s mladším (salzmündským) stupněm KNP, nebo s méně výrazným materiálem KNP, platí dosud pro většinu české oikumeny. Výjimkou je v tomto ohledu Čáslavská kotlina, kde novější výzkumy i zpracování starších fondů přinesly k této problematice některá nová fakta.

3. Keramika bolerázského typu na území Čáslavské kotliny

Ze sídelně–geografického hlediska je tento region výběžkem staré sídelní oblasti vysunutým ze středočeského Polabí ca 20 km k JV, směrem k Moravě. Má tedy už svou polohou předpoklady pro zvýšený styk s jihovýchodem – což se skutečně odráží i ve zdejších nálezích ze staršího a středního eneolitu. Raný Baden tu známe zatím z pěti poloh, jeho projev a intenzita však mají na každé z nich poněkud odlišný ráz:

1. Na dvou sídlišťích, obou rovinných, je zastoupen pouze zdobenými tvary (koflíky, džbány), či jejich imitacemi v souborech mladší KNP (Močovice – „Lochovsko“, obj. 6: Zápotocký 1995, obr.12:1; Čáslav – Svornost: M. Čáslav).
2. Na třech výšinných sídlišťích je proti tomu keramika bolerázského typu přítomna v širším tvarovém spektru, tj. vedle zdobených typů i užitkovými tvary zásobních hrnců a amfor. V případě čáslavského Hrádku jde o malou kolekci zlomků, které se dochovaly, zřejmě jen jako velmi úzký výběr, z Čermákových výkopů (Zápotocký, v tisku, obr. 7:1–5). Další soubory pocházejí ze dvou hradišť při jižním okraji Kutné Hory – z Dänemarku a Cimburku, převážně z výkopů z l.1980–90. Zatímco na Dänemarku (Zápotocká – Zápotocký 1984) jsme odkryli jen jediný objekt datovatelný do tohoto období a všechen další bolerázský střepový materiál se našel sekundárně rozptýlený na většině plochy hradiště, je na Cimburku situace v tomto směru podstatně lepší.

4. Bolerázské osídlení na Cimburku

Hradiště Cimburk dominuje skalnatému údolí říčky Vrchlice necelé 2 km na JV od Kutné Hory. Prvé pravěké nálezy (včetně kolekce keramiky bolerázského rázu), dokládající polykulturní osídlení ostrožny, získalo odtud kutnohorské muzeum z výkopů E. Lemingera v 80tých letech 19. stol.. K nim pak přibývaly nečetné sběry z pozdějších desetiletí a ze sondáže z l.1968–9. V l. 1989–90 zde proběhl záchranný výzkum na předhradí, kde jsme odkryli plochu 1140 m², a při té příležitosti položena též kontrolní sonda na akropoli (Zápotocká – Zápotocký 1992; Zápotocký – Šumberová – Valentová 1995). Co se eneolitu týče, výzkum prokázal existenci plošně značně rozsáhlého předhradí, chráněného dvojicí příkopů. Tato fortifikační linie byla předsunuta o ca 30 m před úpatí akropole.

Protože eneolitické objekty i povrchové nálezy byly rozptýleny i vně fortifikace, dá se předpokládat, že osídlení na ostrožně před akropolí bylo rozsáhlejší a sahalo dále k SV. Oba příkopy vyplňovalo shodně souvrství dvou vrstev, většinou dobře odlišitelných a nálezově bohatých, oddělených místy sterilní mezivrstvou. Keramika z příkopů náleží výhradně do staršího a počátku středního eneolitu (s jen nepatrnou příměsí štítarské a hradištní k. v horních vrstvách) a typologicky se dělí do tří skupin:

1. Keramika starší (baalberské) KNP a keramika zdobená brázděným vpichem: pocházejí převahou ze spodních vrstev, jsou méně fragmentární, než materiál z horní vrstvy a datují starší horizont osídlení, dobu funkce fortifikace.
2. Keramika boleslázeckého rázu: je převahou z horních vrstev příkopů a datuje mladší horizont osídlení, kdy byly polozasuté příkopy zarovnané planýrkou.
3. Střepový materiál typologicky ambivalentní: menší část střepového materiálu, u níž nelze rozhodnout, zda patří staršímu či mladšímu osídlení.

Významným momentem pro historii hradiště je fakt, že v eneolitických materiálech z našeho výzkumu i z muzejních fondů, které společně tvoří značně rozsáhlou kolekci, chybí – s výjimkou 3 či 4 zlomků s prostou linií sloupkovitých kolků – keramika sířemského stupně starší KNP, kterou jinak známe na Čáslavsku a Kutnohorsku, včetně povodí Bylanky (tj. v bezprostředním sousedství Cimburku) už ze sídlištních objektů z řady lokalit. Z toho usuzujeme, že mezi starší KNP (= dobou vybudování a funkce příkopů) a boleslázeckým horizontem (kdy příkopy zplanýrovány) byl v osídlení hradiště hiát.

Keramika mladšího, boleslázeckého horizontu, z výzkumu i nestratifikovaná (tj. ze sběrů a muzejní sbírky), je sice značně fragmentární, ale morfologicky výrazná a navíc velmi početná. Její podrobnější rozbor včetně výčtu a kvantifikace morfologických znaků připravujeme, nicméně přehled tvarů a ornamentačních motivů na obr. 2–8 je v tomto směru téměř úplný. Při jejich identifikaci a datování se opíráme především o detailní periodizaci badenské keramiky a speciálně pak boleslázeckého stupně, vypracovanou V. Němejcovou–Pavůkovou (1974; 1979; 1981; 1984; 1991). U jednotlivých tvarů uvádíme v závorce datování podle této autorky (pro stupně Ia, IIa,b, III: táž 1981; pro stupně Ib,c: táž 1984), či jejich presenci na pohřebištích ohrozimském typu (dle Medunové 1967 a Šmída 1990):

1. **Pohárovité tvary** (chybí).
2. **Koflíky**. 21. Nízké s oblým dnem a slabě převýšeným uchem, zdobené, obr. 2:1–5 (= st. Ib,c, ohrozim. typ).
22. S převýšeným tordovaným uchem, obr. 2:7,8 (= st. Ic–II).
23. Na širokém převýšeném uchu středové žebro, obr. 2:15.
3. **Džbány**. 31. S hrdlem měkkce odsazeným, tělo svisle kanelované, ucho nepřevýšené s vpichy na okraji, obr. 2:12.
32. S prohnutým odsazeným hrdlem a slabě převýšeným páskovým uchem, nezdobené, obr. 2:14 (= st. Ib,c, ohrozim. typ).

33. S plynule esovitým profilem, tělo svile kanelované, obr. 2:10,11 (= st. Ic-IIa).
34. Se subkutanními uchy, obr. 2:16 (= st. Ib-IIa).
4. **Amfory.** 41. S nízkým hrdlem, výraznými plecemi a svisle rýhovanými páskovými uchy (dvěma ?) na nasazení hrdla, obr. 3:1. – Další amforovité (?) tvary s nízkým hrdlem – obr. 3:2 (se žebry na hrdle) a obr. 2:9 (se žebry na hrdle a šikmo kanelovaným tělem) jsou typově neurčitelné.
42. Hrcovitě amfory s esovitým profilem, výraznou výdutí a dvěma uchy na okraji, zdobené, obr. 8:8 (ohrozim.typ, v badenském st. Ib nezdobené).
43. Velké amfory bezuché, či s uchy na výdutí (obr. 3:3,13), vesměs ve zlomcích, proto typově neurčitelné. Výzdoba: (a) plastická, obr. 4:1–15, (b) svislé kanelování, obr. 3:16, (c) kombinovaná z orn. prvků plastických, kanelovaných a rytých, s častou aplikací motivu rybí kosti, obr. 3:4–15, (st. I–II).
5. **Mísy.** 51. Se zataženým okrajem a krátce vyhnutým ústím, obr. 6:1,2 (st. Ia–c, ohrozim.typ), s přesekávaným okrajem, obr. 6:3 (st. Ic).
52. S odsazeným rozevřeným hrdlem, nezdobené, obr. 6:4 (st. Ia–c, ohrozim.typ).
53. Dto, vně či oboustranně zdobené, obr. 6:5–9 (st. Ic–III).
54. S rozevřeným hrdlem a měkce esovitým profilem, na výdutí plastické orn.prvky: pupky oválné, obr. 5:1 (ohrozim. typ), dto. s vousy, obr. 5:6 (KNP ?), tvaru širokého V, obr. 5:2 (KNP, ohrozim. typ).
55. Dto., na výdutí řádek vpichů, obr. 5:3,5 (st. I–II).
56. Dto., na výdutí motiv vlčích zubů, obr. 5:11 (ohrozim. typ) a dto. s kanelovaným uchem na výdutí, obr. 5:12 (st. Ib !).
57. Dto. s dvojitou prstovanou lištou na podhrdlí a uchem na výdutí, obr. 5:10 (podobné tvary ve st. Ib–III !).
58. Se zataženým okrajem, na výdutí řádek vpichů.
6. **Zásobní hrnky a hrnce bezuché, či s oušky na okraji.**
- 61, 62. Soudkovité a oble dvojkónické, zdobené i nezdobené, obr. 7:1, ve střepovém materiálu nelze zpravidla tvar určit. Horní část je obvykle svislá či prohnutá, řidčeji slabě zatažená.
- Výzdoba na okraji: lišty (1 až 3) přesekávané, obr. 7:1,8,9,11–14; 8:9–11; řádky či dvojřádky vpichů, obr. 8:1–8; pásy ze dvou či tří rýh, obr. 7:2–4; přesekávaný okraj, obr. 8:13.
- Tělo: (a) hladké, obr. 8:9–13; (b) s motivem rybí kosti, rytým či žlábkovaným, obr. 7:1,8–17.
- Ucha a pupky na okraji: (a) ucha úzce pásková či tunelovitá, plochá či prožlábnutá, obr. 7:8, 8:9; (b) ucha tunelovitá, svisle rytá či žlábkovaná, obr. 7:10; (c) ucha vertikální tunelovitá, žlábkovaná, obr. 7:15; (d) ucha slepá, obr. 7:9, 8:7,11, (e) pupky kuželovité, obr. 8:3.
- Tvary se zdobeným tělem jsou běžné v badenských stupních I–II, na ohrozimských mohylnících chybí.
7. **Miniaturní nádobka:** část hrdla a těla se svisle provrtaným pupkem na výdutí, zdobená, obr. 6:10.

8. **Gynaikomorfni nádoby:** zlomky z výdutí, s částí dutých prsů, obr. 6:11,12; obecně se jejich morfologií, interpretací a datováním zabýval V. Podborský (1985,112, tab. 118:1,2,4–6 – tvary s dutými prsy už z k.malované, v Čechách ze starší k.vypíchané: Pavlů 1966, Fig. 220). K jejich výskytu ve starší k.badenské, kde jsou též přesné analogie pro zlomky z Cimburku (Jevišovice C 1, Hlinsko, Brno–Líšeň) srv. J. Pavelčík (1982, 278; týž 1988) a A. Medunová–Benešová (1964, obr. 16:13; táž 1981, tab. 180:2).
9. **Antropomorfní plastika:** zlomek špičky obuté nohy, střevíc naznačen kanelurami (svrchu motiv rybí kosti, naspodu středová linie), dutý, obr. 6:13.

Z podaného výčtu je zřejmé, že jeho hlavní složkou je keramika bolerázského stupně, a to v té formě, jak ji známe z centrální oblasti badenské k. na středním Podunají, včetně jižní Moravy (Brno–Líšeň, Jevišovice C 1). Vedle menších picích nádob – koflíků a džbánů, které se jako importy či jejich imitace nacházejí též na sídlišťích české mladší KNP, je zde celá serie kuchyňských a zásobních forem, od amfor a mís po velké zásobní amfory a hrnce s charakteristickou bolerázskou ornamentací. Nejde tedy jen o výběr určitých módních tvarů, ale o ucelený repertoár staršího Badenu, přičemž paralely pro většinu forem a znaků nalzáme v badenských stupních Ib,c a IIa, ojediněle i v IIb/III (dle V. Němejcové–Pavůkové). Nechybí tu ani tvary známé z ohrozimského typu, event. i mladší KNP, jejich podíl je však nepoměrně slabší. Docházíme proto k závěru, že mladší sídelní horizont na předhradí Cimburku cele náleží staršímu, bolerázskému stupni badenské kultury.

5. Závěr

Rozbor starších i nově získaných materiálů z Cimburku ukazuje, že na tomto hradišti je zastoupen samostatný sídelní horizont staršího (bolerázského) stupně badenské kultury. Vezmeme-li v úvahu i celkovou nálezovou situaci v České kotlině a jejím sousedství, docházíme k následujícím závěrům:

1. Bolerázský horizont na Cimburku není, jak se soudilo dříve, totožný s ohrozimským typem (který jsme už dříve označili jako mladší, IV. stupeň moravsko-slezské KNP), ale s vlastním Bolerázem, tak jak byl vypracován podle materiálů ze středního Podunají. Zdá se proto, že o horizontu Ohrozim – Jevišovice C 1 – Boleráz se dá hovořit jen v chronologickém smyslu. Z hlediska kulturní příslušnosti bude však nutné v něm odlišovat dvě entity, které nemusely být ani plně současné: (1) bolerázský typ, reprezentující starší Baden, vzniklý v Karpatské kotlině a na středním Podunají a šířící se odtamtud na sever, a (2.) ohrozimský typ, který se z hlediska typového složení jeví jako mladší moravsko-slezská KNP, stojící – silněji, a snad i dříve, než česká mladší KNP – pod vlivem bolerázského stupně.

2. Problém bolerázského zásahu do Čech se dá odpovědně posoudit až po zpracování příslušných materiálů. Zatím zjišťujeme, že se tu lokality s keramikou bolerázského typu (obr. 1 A) dělí do čtyř skupin:
- (1) s jednotlivými nádobami bez nálezových údajů,
 - (2) s nálezy jednotlivých nádob z areálů polykulturních eneolitických sídlišť nížinných i výšinných,
 - (3) dto. ze sídlištních objektů či hrobů mladší (salzmündské) KNP; jde zpravidla o zdobené picí tvary, které lze interpretovat buď jako import módního zboží, nebo jako jeho imitaci.
 - (4) na lokality, kde je zastoupen větší počet bolerázských keramických typů (Čáslav–Hrádek, Kutná Hora–Dänemark), event. značná část jeho repertoáru – a to je zatím pouze případ Cimburku. Je ale možné, že indikátorem lokalit tohoto druhu, tj. lokalit reprezentujících nástup staršího Badenů do Čech, se prokáže být právě kuchyňská a zásobní keramika – tj. ony velké zdobené amfory a zásobní hrnce, jejichž celé serie jsou zastoupené ve střepovém materiálu z Cimburku a které už známe z několika lokalit z východní části středních Čech (Kluk–jezero, Kolín, Plaňany, Pterov n.L.).

Nálezový stav tedy do značné míry podporuje názor o bipartici české oikumeny v době mladší KNP. Pro situaci v České kotlině, jak se utvářela na počátku středního eneolitu, můžeme proto s větší oprávněností, než dříve formulovat následující pracovní hypotézu:

Ve starším úseku středního eneolitu pokračovalo v severozápadních a středních Čechách osídlení KNP svým mladším stupněm, zčásti už poznamenaným badenskými vlivy. Ty se projeví v keramické produkci, ale též – jako ve většině skupin KNP – náhlým nástupem nových forem bojových sekeromlatů (R-typu, s obloukovitým týlem). V průběhu tohoto období, a to patrně již krátce po jeho začátku, zasáhl do východní části středočeské oblasti, na Čáslavsko, Kutnohorskou a patrně i dále na Kolínsko a Poděbradsko – a to nejspíše formou přímé migrace z jižní či střední Moravy – starší (bolerázský) stupeň badenské kultury. Stopy tohoto zásahu zaznamenáváme přitom především v prostředí výšinných sídlišť a hradišť (Cimburk, čáslavský Hrádek, Dänemark). Nejasná zůstává situace ve východních i západních Čechách, odkud z této doby známe jen ojedinělé nálezy sekeromlatů a výjimkou potvrzující pravidlo je už zmíněný soubor sídlištní keramiky z Libčan. Zda bolerázský horizont postoupil i dále na západ, jak daleko a jakou formou se tak stalo, není zatím jasné. Stejně nejasná, i když velmi pravděpodobná, je genetická návaznost českého Bolerázu na klasický Baden, který byl nositelem vývoje v následujícím období, tj. ve středním (předřivnáčském) úseku středního eneolitu.

LITERATURA

- Benešová, A. 1956: Eneolit na hradišti Staré Zámky u Líšně se zřetelem k dosavadní chronologii. In: Referáty o pracovních výsledcích čs. archeologů za r. 1955, Liblice, 40–45.
- Böhm, J. 1929: Příspěvky k moravské prehistorii, ČVMSO 41–42, 139–152.
- Bukowska–Gedigowa, J. 1980: Osady neolityczne w Pietrowicach Wielkich pod Raciborzem. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Godłowska, M. 1983: Die Problematik der Radialverzierten Keramik (Badener Kultur) in Kleinpolen als Beispiel der Mechanik der archäologischen Kulturumwandlungen, Godišnjak Sarajevo 21, 87–96.
- Hájek, L. – Vlček, E. 1956: Kostrové hroby z Předměřic, PA 47, 1–30.
- Kalicz, N. 1963: Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien. Budapest.
- Kozłowski, J. K. 1989: Kultura ceramiky promienistej (badeńska). In: Pradzeje ziem Polskich I–I. Warszawa–Łódź. 203–216.
- Kruk, J. – Milisauskas, S. 1981: Chronology of Funnel Beaker, Baden-like, and Lublin–Volynian Settlements at Bronocice, Poland, Germania 59, 1–19.
- Leminger, E. 1886: Hradiště nad mlýnem Cimburkem u Kutné Hory, PA 13, 241–254.
- Medunová–Benešová, A. 1964: Eneolitické výšinné sídliště Staré Zámky v Brně–Líšni, PA 55, 91–155.
- Medunová–Benešová, A. 1967: Eneolitické mohyly ohrozimského typu na Moravě, PA 58, 341–380.
- Medunová–Benešová 1981: Jevišovice – Starý Zámek. Schicht C 2, C 1, C. Katalog der Funde. FAM 13. Brno.
- Němejcová–Pavůková, V. 1974: Beitrag zum Kennen der Postboleráz–Entwicklung der Badener Kultur, SIA 22, 237–360.
- Němejcová–Pavůková, V. 1979: Počiatky bolerázskej skupiny na Slovensku, SIA 27, 17–55.
- Němejcová–Pavůková, V. 1981: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe, SIA 29, 261–296.
- Němejcová–Pavůková, V. 1984: K problematike trvania a konca bolerázskej skupiny na Slovensku, SIA 32, 75–146.
- Němejcová–Pavůková, V. 1991: Typologische Fragen in der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur, SIA 39, 59–90.
- Neustupný, E. 1959: Zur Entstehung der Kultur mit kannelierter Keramik, SIA 7, 260–284.
- Neustupný, E. 1973: Die Badener Kultur. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur 1969 (Hrsg. B. Chropovský), Nitra, 317–352.
- Palliardi, J. 1914: Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren, WPZ 1, 256–277.
- Pavelčík, J. 1958: Několik poznámek k poznání kanelované keramiky na Moravě a ve Slezsku, ČSIm – Hist. 7, 89–109.
- Pavelčík, J. 1982: Drobné terrakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přešov) I, PA 73, 261–292.
- Pavelčík, J. 1988: Zur Frage der chronologischen Stellung der Badener Kultur, Germania 66, 144–149.
- Pavů, I. 1966: Early „myths“ relating to the neolithic society, AR 18, 700–721.
- Pleiner, R. – Rybová, A. et al. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Pleslová–Štiková, E. 1972: Eneolitické osídlení v Lysolajích u Prahy (s příspěvkem B. Soudského: Výzkum v r. 1953), PA 63, 3–141.
- Pleslová–Štiková 1973: Die Kultur mit kannelierter Keramik in Böhmen. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur 1969 (Hrsg. B. Chropovský), Nitra, 393–425.
- Podborský, V. 1985: Těšetice–Kyjovice 2. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou, Brno.
- Podborský, V. et al. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Brno.
- Ruttkay, E. 1995: Boleráz–Gruppe. In: Lenneis, E.– Neugebauer–Maresch, Ch. – Ruttkay, E., Jungsteinzeit im Osten Österreichs. Wien, 145–160.

- Sochacki, Z. 1980: Kultura ceramiki promienistej w Europie, Warszawa.
- Sochacki, Z. 1985: Znaczenie kultury ceramiki promienistej w eneolicie europejskim, ArchPoliski 30, 41–70.
- Stocký, A. 1926: Pravek země české I. Věk kamenný. Praha.
- Šmíd, M. 1990: Příspěvek k poznání eneolitických mohylových pohřebišť na střední Moravě, In: Praveké a slovanské osídlení Moravy. Brno, 67–89.
- Štiková, E. 1955: K problematice třídění českého eneolitu, PA 46, 30–51.
- Vokolek, V. – Zápotocký, M. 1990: Východní Čechy ve středním eneolitu. Otázka zásahu bošácké skupiny, PA 81, 28–58.
- Wiślański, T. 1989: Die polnische Trichterbecherkultur und die Beziehungen nach Süden. In: Præhistorica 15 (14. internat. Symposium Praha–Liblice 1986), 139–149.
- Wojciechowski, W. 1991: Die älteste Beziehungen zwischen der Badener– und der Trichterbecherkultur in Niederschlesien (Polen). Acta Archaeol. Lundensia 20, 81–90.
- Zápotocká, M. – Zápotocký, M. 1984: Kutná Hora – „Dänemark“. In: Výzkumy v Čechách 1980/81, Praha, 60–61.
- Zápotocká, M. 1992: Bylany, okr. K. Hora, „Cimburk“. In: Výzkumy v Čechách 1988/9, Praha, 23–4.
- Zápotocký, M. 1958: Problém periodizace kultury nálevkovitých pohárů v Čechách a na Moravě, AR 10, 664–700.
- Zápotocký, M. 1995: Čáslavská kotlina v eneolitu (1. část), AR 47, 58–90.
- Zápotocký, M. v tisku: Čáslavská kotlina v eneolitu (2. část). Výšinné sídliště Hrádek v Čáslavi, AR.
- Zápotocký, M. – Šumberová, R. – Valentová, J. 1995: Bylany, okr. K. Hora, „Cimburk“. In: Výzkumy v Čechách 1990/2, Praha, 37–9.

DIE BURGSTÄTTE CIMBURK BEI KUTNÁ HORA UND DIE FRAGE DER ÄLTEREN (BOLERÁZ-)STUFE DER BADENER KULTUR IN BÖHMEN

1. **Das Problem des Einflusses des Boleráz–Horizonts in Böhmen in der bisherigen Verarbeitung.** Übersicht der Ansichten zur Entstehung, dem Antritt und der Wirkung in der nördlichen Peripherie der Badener Kultur – in Mähren, Schlesien, Klempolen und Böhmen.
2. **Zur Fundsituation der Boleráz–Stufe in Böhmen.** Fundstätten konzentrieren sich auf dem Gebiet von Čáslav bis Prag (*Abb. 1:A*), die Aussagekraft des bisher veröffentlichten Materials ist allerdings meistens gering (zahlreiche Einzelfunde).
3. **Die Keramik vom Boleráz–Typ auf dem Gebiet des Čáslaver Beckens.** Sie ist hier von 5 Fundstellen bekannt – von zwei Flachsiedlungen der jüngeren TBK (nur verzierte Krüge: Čáslav, Močovice) und von drei Höhsiedlungen (Čáslav–Hrádek, Cimburk, Dänemark), wo ein breiteres Formenspektrum dieser Keramik die Existenz eines selbständigen Siedlungshorizonts der Boleráz–Stufe andeutet.
4. **Die Boleráz–Besiedlung auf dem Cimburk (*Abb. 1:B*).** Übersicht der Grabungsaktionen und die Sequenz der Besiedlung im älteren und mittleren Äneolithikum auf der Vorburg (ältere TBK – Boleráz–Horizont, dazwischen Hiatus, der der Sifem–Stufe der älteren TBK entspricht) und auf der Akropolis (dto., hier dazu noch Spuren der Řivnáč–Kultur). Die Keramik des Boleráz–Horizonts ist zwar fragmentarisch, jedoch morphologisch ausgeprägt und zahlreich. Ihre genauere Analyse, inkl. einer Aufzählung der morphologischen Merkmale und ihrer Quantifizierung ist in Vorbereitung, nichtsdestoweniger ist die vorläufige Übersicht auf *Abb. 2–8*, was die Formen und die ornamentalen Elemente angeht, fast vollständig. Bei ihrer Identifizierung und Datierung stützen wir uns auf die Periodisierung von *V. Němejcová–Pavůvková (1974 bis 1991)*, zu den Formen des Ohrozim–Typs vgl. *Medunová–Benešová 1967* und *Šmíd 1990*. Be-

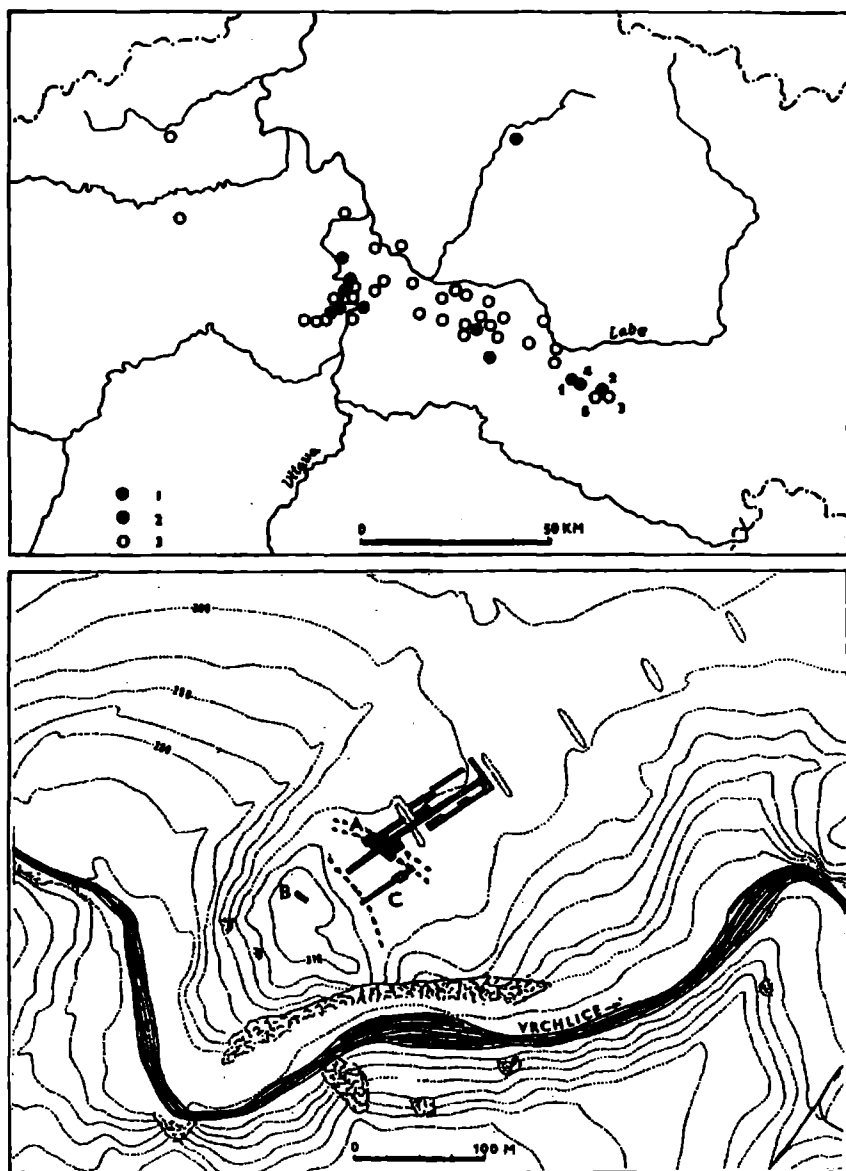
schreibung der Formen, Typen und Varianten (1 Becher (fehlen), 2 Tassen, 3 Krüge, 4 Amphoren, 5 Schüsseln, 6 Vorratstöpfe).

5. **Schluss.** Die Analyse des älteren sowie neu gewonnenen Materials aus Cimburk belegt die Existenz eines selbständigen Siedlungshorizonts der älteren Stufe der Badener Kultur. Wenn wir dann noch die Fundumstände im ganzen Böhmisches Becken und seiner Umgebung in Betracht ziehen, zeichnen sich bestimmte konkretere Erkenntnisse über die Situation zu Anfang des mittleren Äneolithikum ab:

- a) Der Boleráz-Horizont auf dem Cimburk ist nicht, wie früher angenommen wurde, mit dem Ohrozim-Horizont (der schon früher als die jüngere, IV. Stufe der mährisch-schlesischen TBK bezeichnet worden ist) identisch, sondern mit dem eigentlichen Boleráz, wie es aufgrund des Materials aus dem mittleren Donauegebiet ausgearbeitet worden ist. Es scheint deshalb, daß vom bereits seit langem diskutierten Horizont Ohrozim-Jevošovice C 1-Boleráz nur im chronologischen Sinne die Rede sein kann. Vom Standpunkt der kulturellen Zugehörigkeit handelt es sich um zwei verschiedenen Entitäten, die nicht einmal vollkommen gleichzeitig bestanden haben müssen: (1) Boleráz-Typ, der das ältere Baden darstellt, das im Karpatenbecken und im mittleren Donauegebiet entsteht und sich von dort nach Norden ausbreitet. (2) Der Ohrozim-Typ, der vom Standpunkt der typologischen Zusammensetzung als die jüngere mährisch-schlesische TBK erscheint, die – wesentlich stärker und offensichtlich auch früher als die jüngere TBK in Böhmen – unter dem Einfluß des Boleráz-Typs steht.
- b) Das Problem des Bolerázer Einflusses in Böhmen kann erst nach der Verarbeitung des entsprechenden Materials verläßlich bewertet werden. Fundstätten mit dieser Keramik (*Abb. 1:A*) unterteilen sich in vier Gruppen:
 - (1) Einzelgefäße ohne Fundangaben
 - (2) Dto. aus äneolithischen mehrphasigen Flach- und Höhensiedlungen,
 - (3) Dto. aus Siedlungsobjekten oder Gräbern der jüngeren (Salzmünder) TBK: Es handelt sich dabei durchwegs um verzierte Trinkgefäße, die entweder als Importe von Mode-ware oder als Imitationen interpretiert werden können.
 - (4) von Fundstätten, wo eine grössere Anzahl der Gefäßformen und -typen der Boleráz-Keramik vertreten ist (Čáslav-Hrádek, Kutná Hora-Dänemark), evtl. die Mehrzahl ihres Repertoires (Cimburk), sodass sie bereits mehr oder weniger wahrscheinlich als Siedlungen des Boleráz-Typs bezeichnet werden können. Als Indikator solcher Fundstätten kann wohl die Anwesenheit von Küchen- und Vorratskeramik betrachtet werden – d.h. jener großen verzierten Amphoren und Vorratstöpfe, die als ganze Serien im Scherbenmaterial von Cimburk vertreten sind. Scherben von diesen Keramikformen kennen wir bereits von mehreren Lokalitäten, vor allem aus dem Ostteil Mittelböhmens.

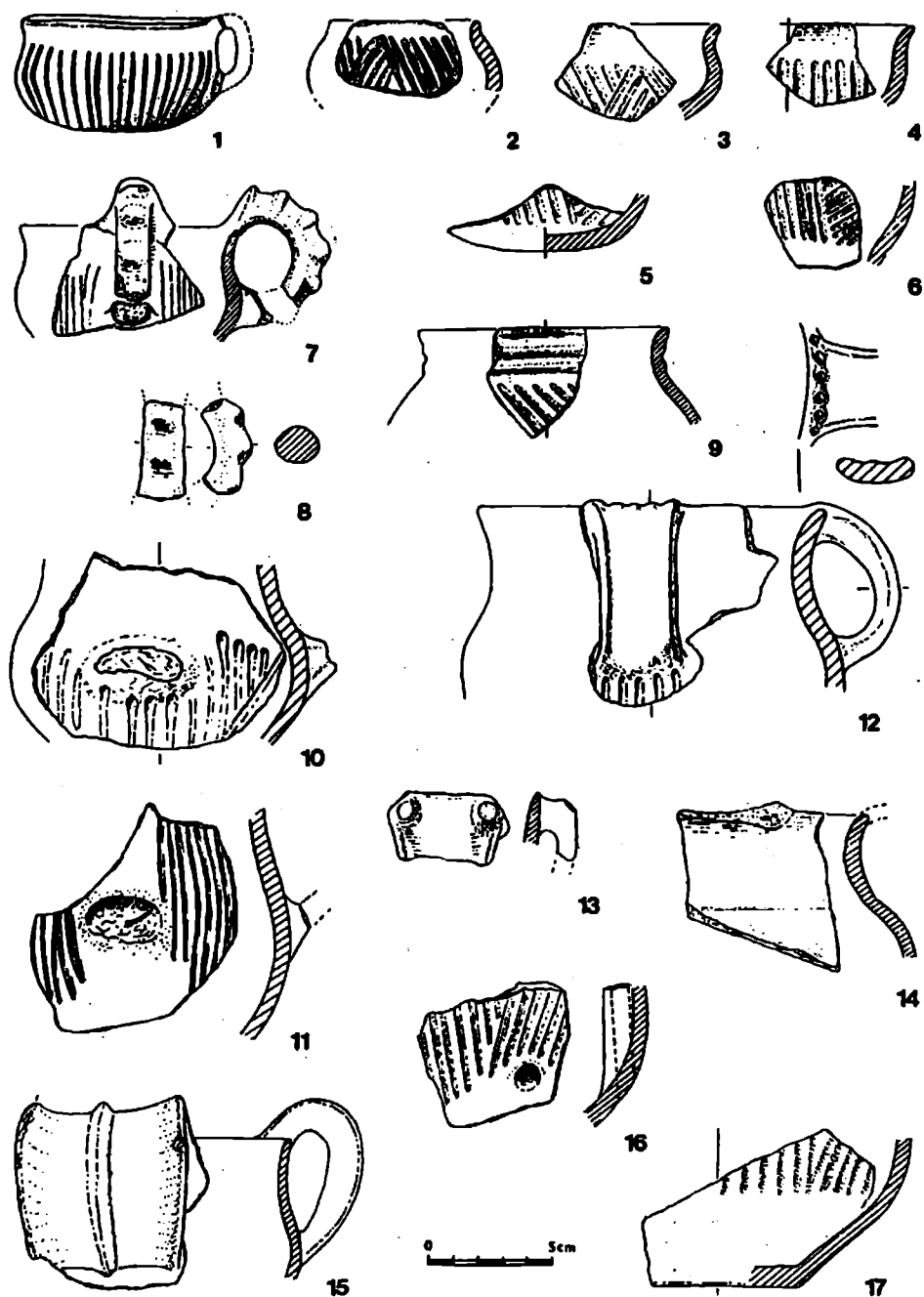
Es kann also abschließend gesagt werden, daß der Fundstand die Theorie von der Bipartitität der böhmischen Ökumene zur Zeit der jüngeren TBK unterstützt. Es scheint, daß in NW-, Mittel- und Ostböhmen in dieser Zeit die Besiedlung der TBK mit ihrer jüngeren, schon teilweise mit Badener Einflüssen angemerkte Stufe weiter bestand. Diese Einflüsse kommen in der Keramik zum Vorschein, aber auch – wie bei den meisten Gruppen der TBK – im Antritt der neuen Formen der Streitäxte (rundnackige, R-Äxte). Im Verlauf dieser Periode, und das offenbar schon kurz nach ihrem Einsetzen, greift – am ehesten in Form einer Migration von Südosten – in den östlichen Teil des Mittelböhmens, im Gebiet von Čáslav, Kutná Hora und offenbar auch weiter im Gebiet von Kolín und Poděbrady – die ältere (Boleráz-)Stufe der Badener Kultur ein. Spuren dieses Eingriffs verzeichnen wir dabei besonders im Milieu der Höhensiedlungen (Čáslav-Hrádek, Kutná Hora-Cimburk und Dänemark). Unklar bleibt die Situation in West- und Ostböhmen, von wo nur Einzelfunde von Streitäxten bzw. andere Typen geschliffener Industrie und nur ein einziger Keramikfundkomplex (Libočany) bekannt sind. Ob die Besiedlung des Boleráz-Horizonts auch noch weiter in den westlichen Teil Mittelböhmens reichte, wissen wir nicht. Undeutlich, auch wenn sehr

wahrscheinlich, ist auch die genetische Verwandtschaft des böhmischen Boleráz mit dem klassischen Baden, das der Träger der Entwicklung in der folgenden Zeit war, d.h. im mittleren (Vor-Řivnác-) Abschnitt des mittleren Äneolithikums.

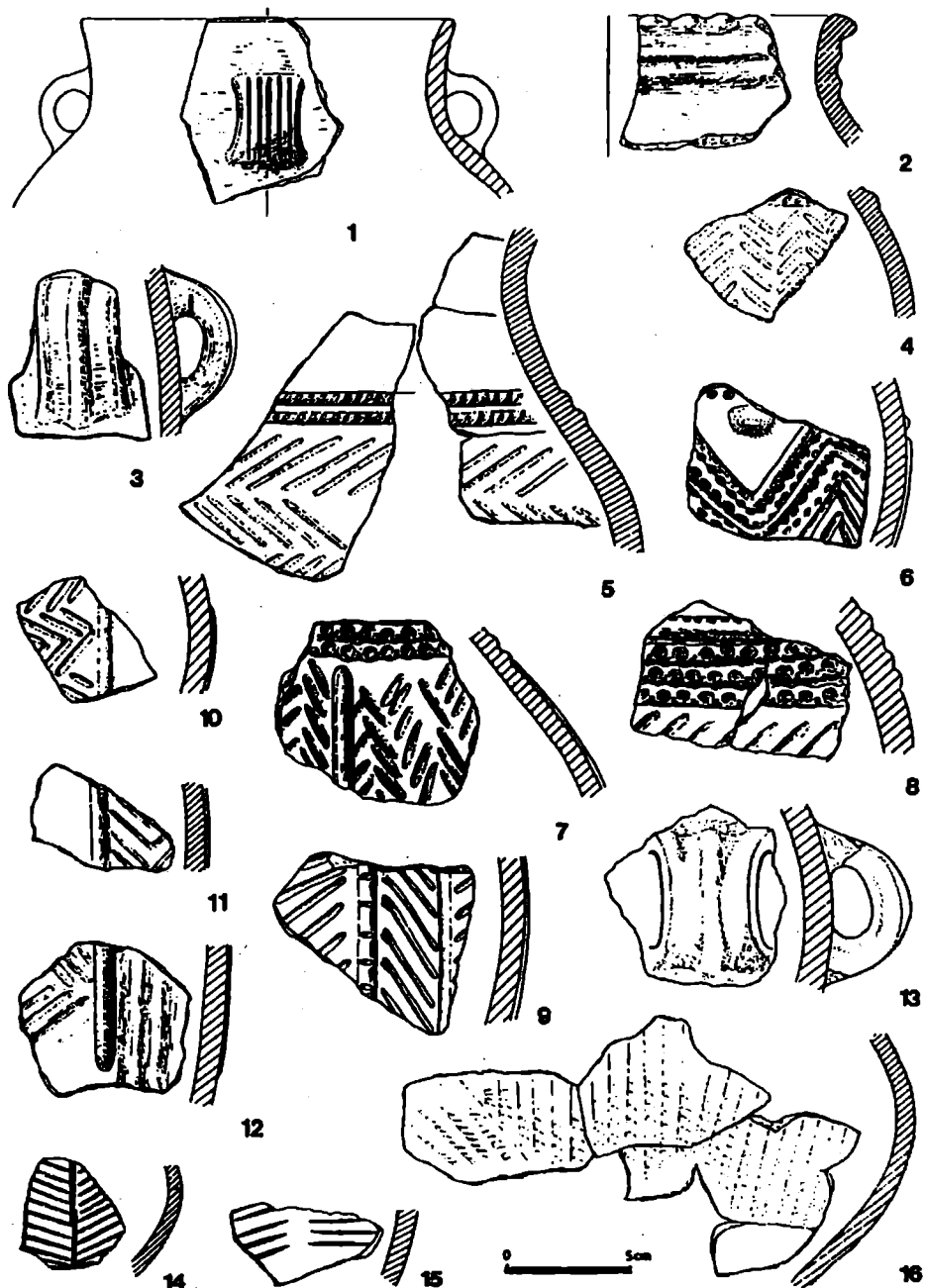

Obr. 1. A. Rozšíření keramiky bolerázského typu v Čechách (dle Pleslové-Štikové 1972, obr. 81, doplněno: Kluk, Plaňany, Praha-Bohnice – „Zámka“). – Značky: 1 výšinná sídliště, 2 pohřebiště mladší KNP, 3 rovinná sídliště a ojedinělé nálezy. – Lokality na území Čáslavské kotliny: 1 Bylany/Kutná Hora–Cimburk, 2 Čáslav–Hrádek, 3 Čáslav–Na svornosti, 4 Kutná Hora–Dänemark, 5 Močovice.

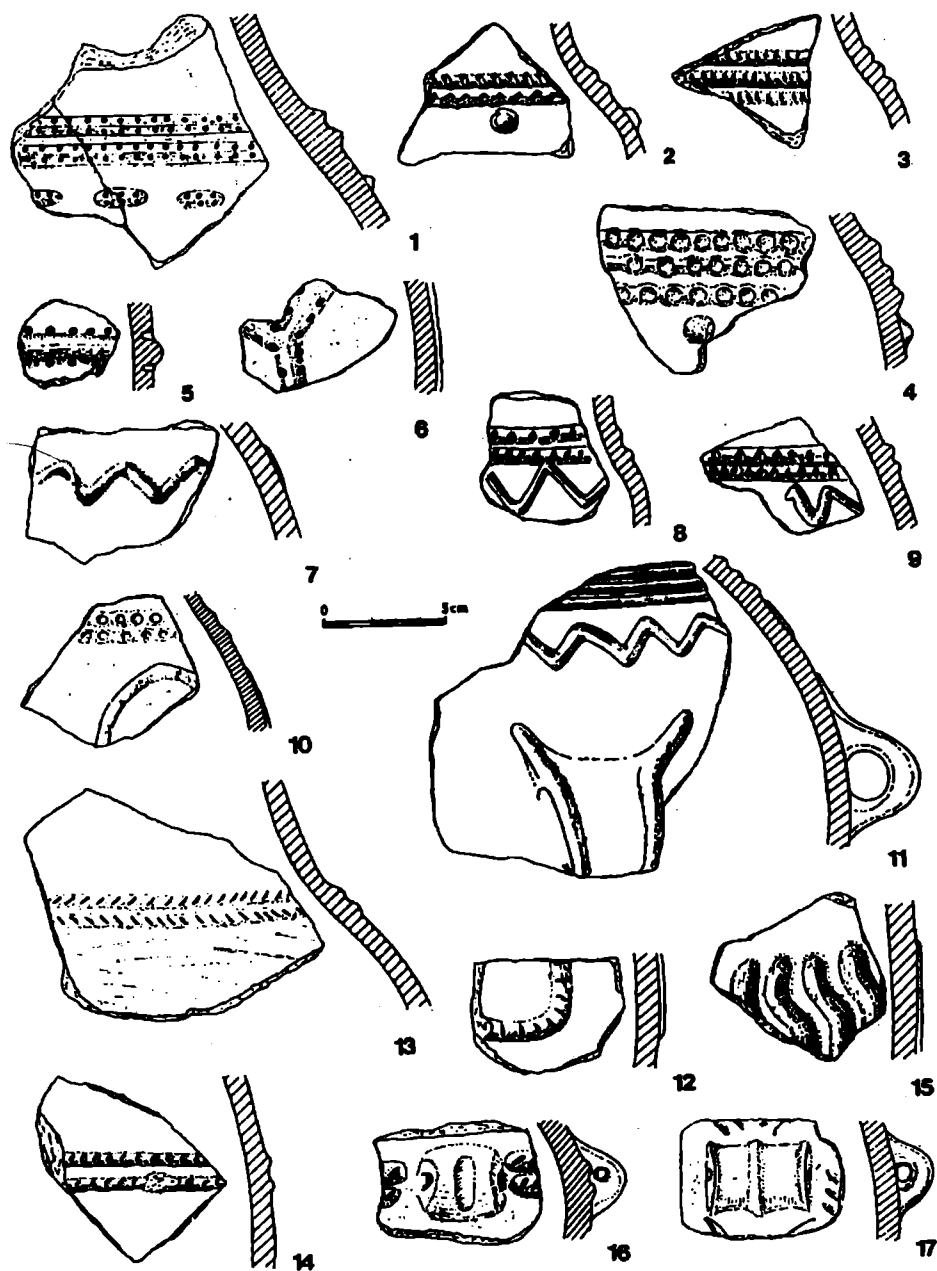
1. B. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora), poloha hradiště. Šrafované plochy: A. Výzkum na předhradí v l. 1989/90 s dvojicí eneolitických příkopů (tečkovaně jejich předpokládaný průběh). – B. Sonda na akropoli v l. 1989/90. – C. Sonda v l. 1968/9 (výzkum E. Lehečkové-Černé, M Kutná Hora).

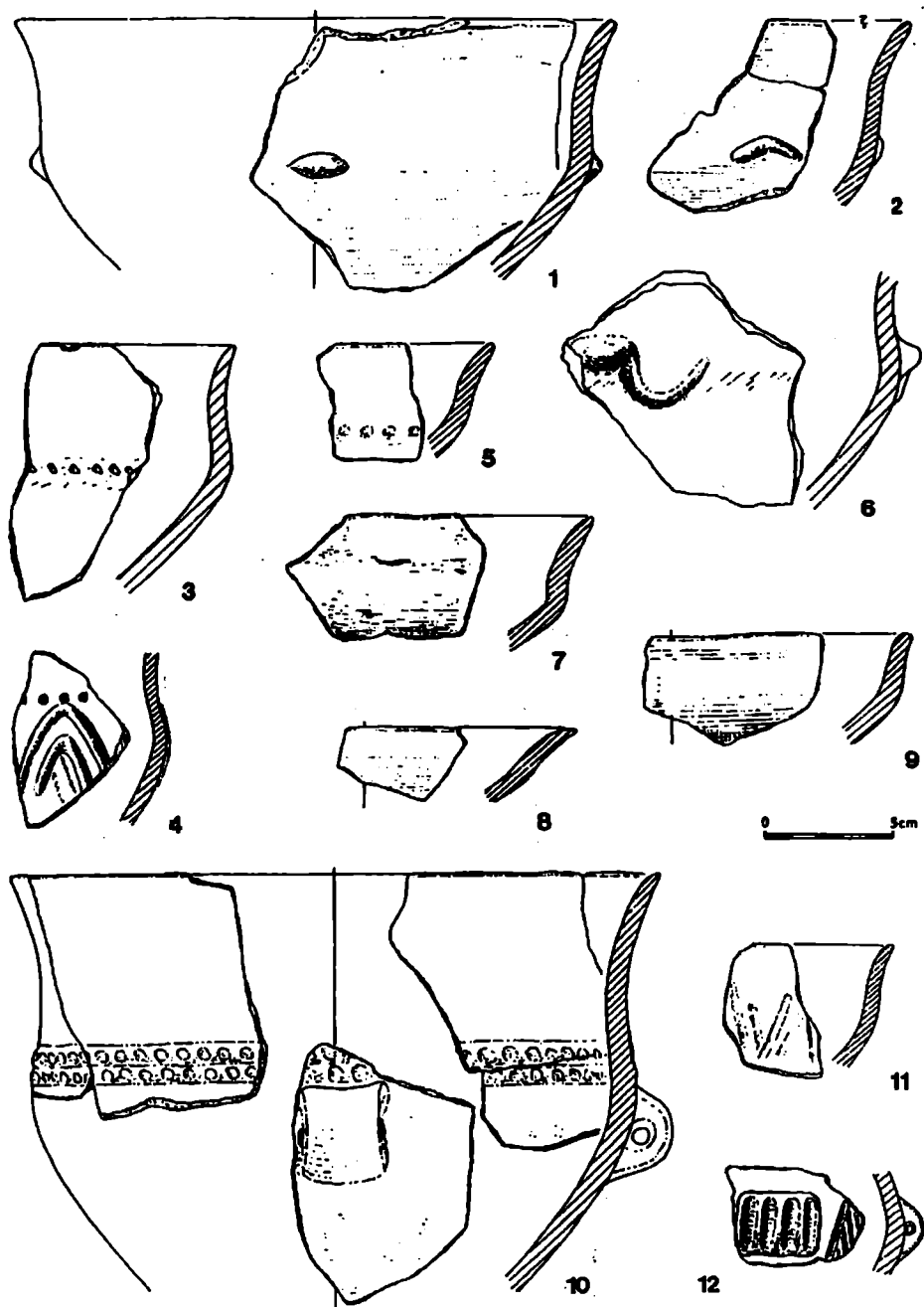
Obr. 2. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu: kofflíky a džbány.

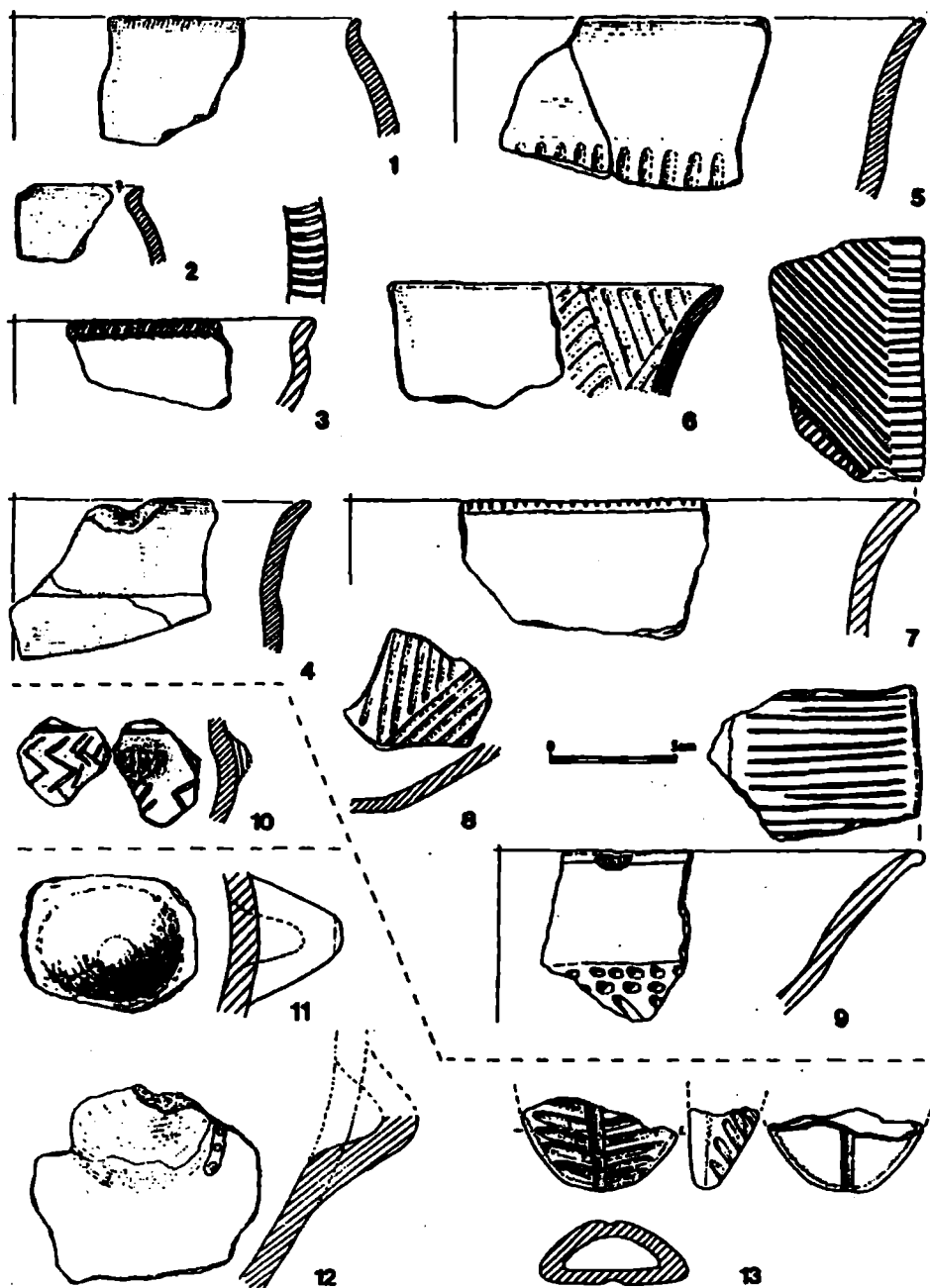
Obr. 3. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika boleražského horizontu: amfory.

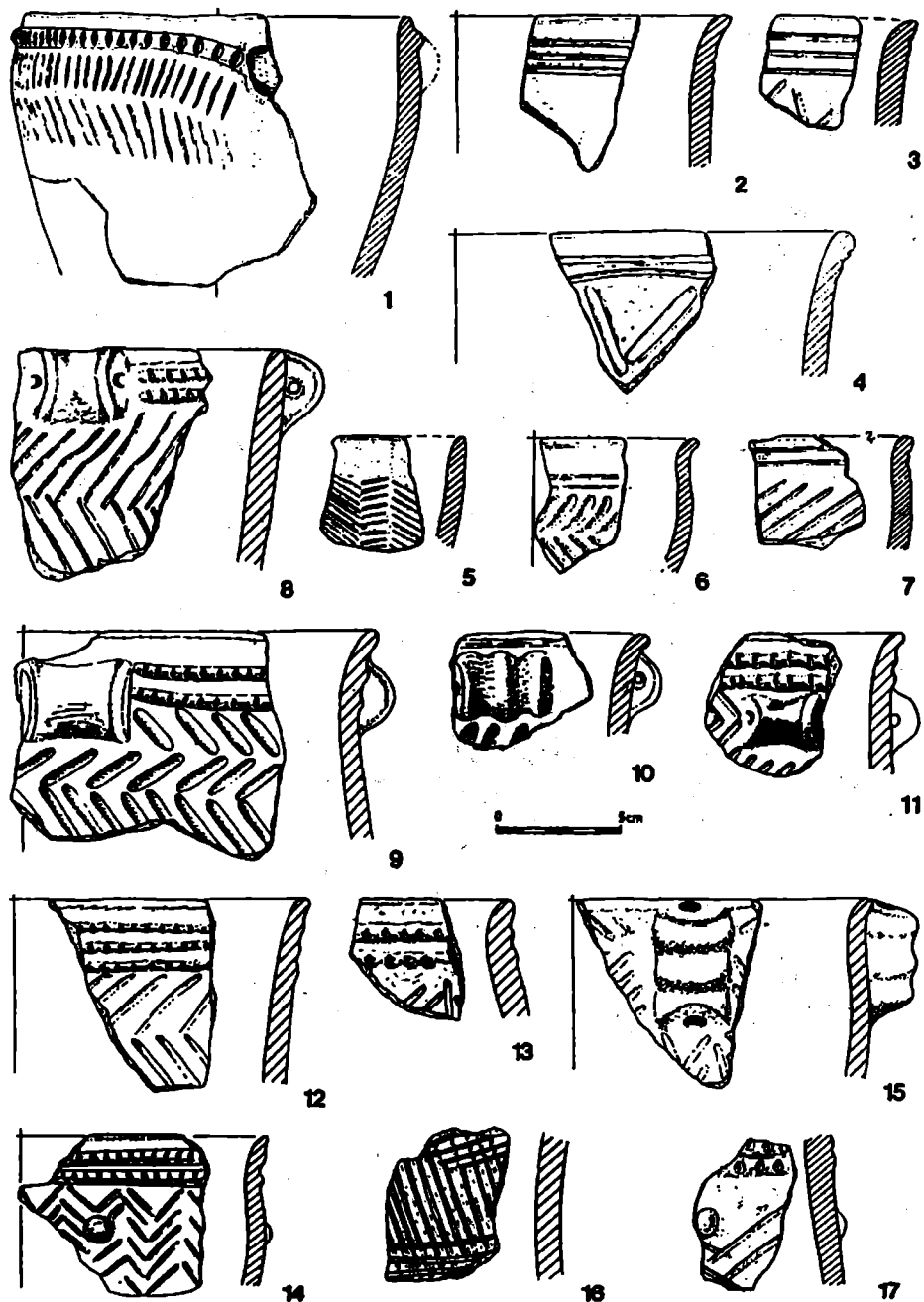
Obr. 4. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu: amfory.

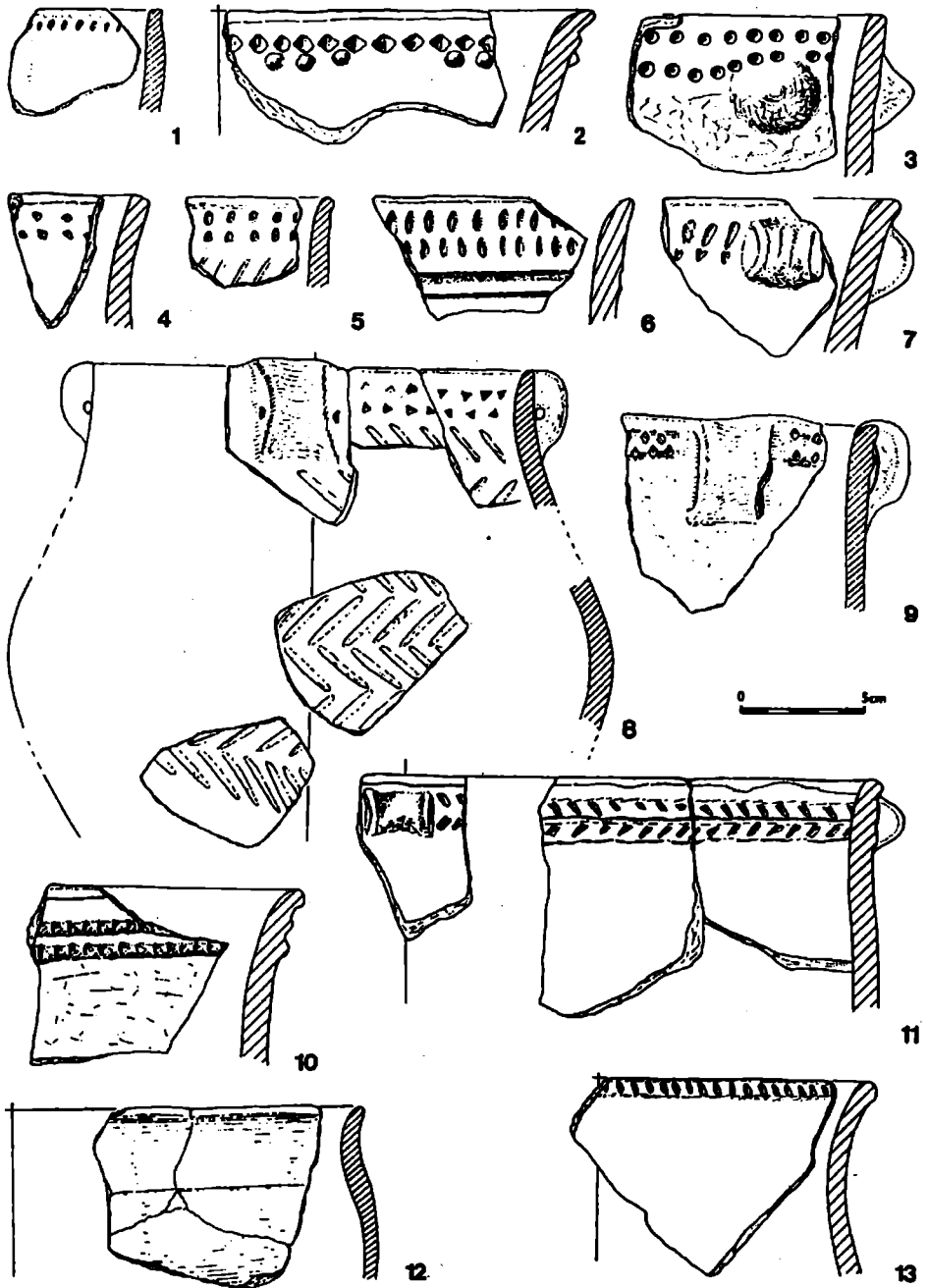
Obr. 5. Címurk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu: misy.

Obr. 6. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu: 1–9 mlsy, 10 miniaturní nádoba, 11, 12 gynaikomorfni nádoby, 13 antropomorfni plastika.

Obr. 7. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu: zásobní hrnce.

Obr. 8. Cimburk (k.ú. Bylany/Kutná Hora). Keramika bolerázského horizontu:
1-7, 9-13 zásobní hrnce, 8 dvojúčá hrcovitá amfóra.

